

Dinamica ideologiilor literare în modernitatea românească. Recitiri contemporane

Daiana GÂRDAN

Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere
Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters
Personal e-mail: alexandra.gardan@gmail.com

The Dynamics of Literary Ideologies in Romanian Modernity. Contemporary Re-readings

My paper aims to investigate if and how the theoretical assumptions and the ideological discourse of the Romanian literary historian and cultural figure E. Lovinescu can still be read and interpreted within contemporary, transnational frames and with new methodological tools. I propose for this study to discuss a couple of volumes, each one engaging in a different kind of approach to E. Lovinescu's impact on the Romanian cultural field, in order to test the viability of his theories, especially from a sociological and political point of view. The goal of my paper shall be to open a discussion on the ongoing role that canonical literary historians such as E. Lovinescu have on how we study, to date, Romanian literature, while also framing the rather unknown faces of socio-political discourse that this particular cultural figure has proposed over the time, aiming to present how they shaped the circulation of foreign ideologies and literary formulas.

Keywords: E. Lovinescu, G. Ibrăileanu, Modernity, Antimodernity, Literary Modernism

Actualitatea teoriilor sociologice și, mai departe, a discuțiilor generate de sistemele de gândire ale unui E. Lovinescu sau G. Ibrăileanu rămâne, la un secol distanță și în ciuda criticilor care le pot fi aduse cu privire la carențele de fond din sistemele lor de gândire, incontroabilă. Dovadă a acestui fenomen de revizitare cu succes a sferei discursurilor filosofice și politice care au stat la baza culturii moderne nu stau doar ofertantele recitiri contemporane ale exegeților mai sus numiți, dintr-o perspectivă mai puțin accesată până acum (abordată ca sociologi, nu ca istorici și critici literari), în volumele pe care le am în vedere pentru lucrarea de față, ci și numeroasele abordări, la nivel global, ale structurilor socio-politice de secol XIX sau început de secol XX (mă gândesc, de pildă, la volumul *The Bourgeois* al lui Franco Moretti¹, apărut în 2013 sau la studii de tipul mai recentului *Karl Marx and the Postcolonial Age* al lui Ranabir Samaddar²) din ultimele decenii,

în siajul unor mize noi, transnaționale, planetare, cu instrumentarul teoretic dezvoltat relativ recent de noile tendințe în comparatistica globală. Dacă verdictele *per se* ale acestor importante figuri publice ale câmpului cultural românesc din prima jumătate a secolului al XX-lea pot fi încă validate, dar și dimpotrivă, infirmate, clasate drept datate și închise în sertarul unei episteme de mult depășite, o discuție despre dinamicile pe care dialogul dintre aceștia le formează în epocă consider că este, încă, 1. necesară oricărui demers cu metode noi aplicat pe canonul interbelic (sau, de ce nu, pe masa de literatură publicată între 1900 și 1940) și 2. de actualitate, căci încă neconsumată. Instrumentarea teoriilor sociologice în virtutea decodării unui sistem de gândire al literaturii nu este, fără îndoială, un traseu critic neexplorat (așa cum atestă paleta bogată de monografii și eseuri critice dedicate lui E. Lovinescu), însă un demers axat eminent pe microstructurile

– cu reușitele și defectele ei – ideologiei la care un E. Lovinescu aderă și pe care o și construiește aproape din temelii în spațiul românesc, realizat prin filtrul dens al analizei foarte aproape de text și de context, își găsește prima și, până la această dată unica, concretizare în volumul Teodoriei Dumitru, *Modernitatea politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu*³.

Unice sunt, în peisajul critic românesc – deși au linii directe dintre cele mai diferite de cercetătoarea bucureșteană mai sus numită –, și volumul Oanei Soare, *Ceilalți moderni, Antimodernii. Cazul românesc*⁴ și mai recentul studiu al Ligiei Tudurachi, *Grup Sburător. Trăitul și scrisul împreună în cenacul lui E. Lovinescu*⁵. Acestea din urmă reprezintă două studii de caz care citesc în paralel, din perspective dacă nu radical opuse, cel puțin departe de a se intersecta, rolul pe care mentorul *Sburătorului*-l-a jucat în epocă, cu câștigurile și pierderile sale. Un inventar bogat al raporturilor figurii critice pe care o face E. Lovinescu cu contemporanii săi din breasla intelectuală (deopotrivă oameni de litere, jurnaliști, scriitori sau artiști) se conturează, în rețea, prin eforturile celor trei cercetătoare, care reușesc trei radiografii cu aparate teoretice diferite și în grade diferite de relevanță academică (în sensul deschiderilor teoretice antrenate).

Articolul de față propune un excurs analitic ale cărui mize metacritice se articulează în jurul întrebării generale *cum mai putem citi canonul critic (interbelic) în era postcanonică*⁶? și, restrâns la cazul particular de față, a întrebării *cum îl mai citim pe Lovinescu? Ce rămâne așadar modern din modernul Lovinescu, citit peste arc de secol, prin rame teoretice contemporane? Care este rolul său în economia dialogului cultural din epocă și, mai ales, în racordarea spațiului românesc la rețeaua internațională?*

O precizare trebuie deja făcută. Clarificăm din capul locului faptul că dintre cele trei demersuri vizate pentru această discuție, niciunul nu se formulează ca demers transnațional sau *postcanonic*. Forțarea unei grile de lectură transnațională atât pe subiectul (Lovinescu în speță, canonul critic în general) abordat, cât și pe demersurile metacritice vizate nu poate fi altfel decât perdantă. Ceea ce ne aduce însă o discuție polemică și problematizantă despre ideologiile figurilor care au modelat fața literaturii noastre moderne este o imagine mai clară și mai aproape de realitate a modului în care se dirijează importul de cultură literară (deopotrivă subiect, formă și ideologie a artei). Recitirile lui Lovinescu, văzute în atmosfera epocii, dar discutate din interiorul unui aparat de gândire al cercetătorului contemporan, sunt mai puțin demersuri postcanonice și mai mult niște instrumente utile în formularea unor ipoteze cât mai aproape de realitate cu privire la dinamica culturală românească în relațiile ei cu sistemul cultural și filosofic internațional.

Coregrafia modernității pe arena românească

Deja arhicunoscuta luptă între direcțiile lovinesciene și eforturile actorilor din scena așa-zis „tradiționalistă” rămâne, din mai multe motive, încă deschisă dezbaterilor. Premisa de la care pornesc în lucrarea de față este aceea că, mai degrabă decât un peisaj în alb și negru, bătălia culturală dintre cele două focare ideologice românești de început de secol XX structurează o dialectică în interiorul căreia, nu o dată, teza face figura antitezei și invers. Dacă, într-o logică simplă, modernizarea sau *modernismul* literar românesc este o sinteză, se cuvinte să-i fie dat Cezarului ce este al Cezarului. În acest sens, o discuție extinsă care să problematizeze, cu alte grile, așa-zisul „tradiționalism” românesc, clasat drept retrograd, apare de domeniul urgenței. În câmpul literaturii, adepții socialismului și apărătorii țaranului în literatură au antrenat adeseori o politică modernă, internaționalistă, *avant-la-lettre*, în special recitită în contemporaneitate.

Din rațiuni ce țin de scopul lucrării de față, o cartografiere a acestor complexe tensiuni și dialoguri nu își găsește locul aici, așa încât mă voi mărgini să mă opresc, pe scurt, la cazul Ibrăileanu, căruia Teodora Dumitru și Oana Soare îi fac o oarecare reabilitare în demersurile lor⁷. În *Literatura și societatea*⁸, Ibrăileanu „rezolvă” disputa dintre „teoria eroilor” (linia Émile Faguet) și „teoria mediului” (linia Taine) prin transplantarea (sigur, cu semnificative adaptări prin filtrul gândirii sale⁹) a teoriilor evoluționiste (Darwin, Spencer, James) în spațiul românesc. În consecință, la 1912, Ibrăileanu vorbea în *Viața Românească* despre relația dintre scriitor și mediu în următorii termeni: „Mediul îl adoptă [pe scriitor] ori îl respinge, îl prezervă ori îl distruge, în scurt – îl selectează (...) Teoria selecțiunii este mai aproape de adevăr decât celelalte două”¹⁰. În acest punct, criticului tradiționalist pare că-i lipsea doar metoda cantitativă și ipoteza *device-urilor* câștigătoare din sistemul morettian de gândire¹¹ pentru a propune un *paradigm tester*¹² de mare impact. Că importarea acestor teorii se face într-o vreme și un spațiu care permitea, în cel mai bun caz, o serie de analogii mai degrabă de ordin metaforic decât o reală adaptare de metodă de studiu al producției literare este lesne de înțeles în contextul culturii române de început de secol XX¹³. Falsul transfer vine astfel pe linia metodei, „darwinității” noastre împrumută un discurs critic pe care îl suprascriu unor metode încă impresioniste de studiu al literaturii, în ciuda confuziei dintre discurs și metodă care pare să existe în sistemele de gândire ale lui Ibrăileanu. Cu toate acestea, existența, pe teren românesc, a unui discurs care să 1. susțină împrumutul de teorie în științele umane din științele reale și 2. să discute în termeni de evoluție producția literară nu este un fenomen nici pe departe neglijabil, mai ales în economia unei discuții care probează o racordare a

sistemului cultural românesc la cel mondial, sau, altfel spus, o testare a locului pe o hartă mondială a literelor a spațiului autohton.

În altă parte, Ibrăileanu se vădea un promotor acerb al internaționalizării literaturii, împreună cu Stere și restul congenerilor de la *Viața românească*, care deschide, polemic, primul număr al revistei cu următoarea aserțiune: „Revista noastră, ca oricare alta, nu poate avea alt scop decât munca pe câmpul culturii naționale. Dar foarte mulți nu-și dau seama că noțiunea de cultură națională nu e în contradicție cu cea de cultură universală, omenească. Mai mult: că un popor nu-și poate justifica dreptul la existență distinctă în sânul popoarelor civilizate, decât dacă poate contribui cu ceva la cultura universală, dându-i nota specifică a geniului său”¹⁴. Dincolo de retorică, sensurile acestei luări de poziție nu par radical diferite (deși primii joacă în terenul culturii, iar al doilea în terenul de piață economică) față de ce afirma E. Lovinescu în *Istoria Civilizației...*, reluat și dezbătut și de Teodora Dumitru¹⁵ în *Modernitatea politică...*, și anume că „interdependența țării noastre în sânul vieții europene nu mai este interdependența muștei din plasa păianjenului, ci o interdependență reală (..) România a devenit un factor apreciabil al echilibrului european”¹⁶. Dacă o dispută cu N. Iorga (chiar și acesta reabilitat, în intenție, de Oana Soare, drept martir al unui popor agrar, care nu era pregătit să facă față unor recalibrări moderne¹⁷) este mai lesne de înțeles, liniile de demarcare dintre Lovinescu și Ibrăileanu rămân mai degrabă relative în câmpul gestionării importului cultural modern și al dirijării circuitului cultural din prima jumătate a secolului al XX-lea, în ciuda aderării lor la ideologii politice diferite. Amândoi adepți ai transplantului din Occident, o privire poate mai apropiată de realitate ar putea veni din zona integrării celor doi în același ecosistem, dar văzuți la lucru în sectoare diferite. Or, dacă Lovinescu, ca gânditor, dar și ca figură tutelară, este esențial traseului de modernizare prin urbanizare a romanului românesc, Ibrăileanu lucrează pe frontul modernizării figurii țaranului și alocarea unui spațiu administrativ, social și politic clasei oprimate a țăranilor.

Deviațiilor de la teoria darwinistă, scepticismelor în raport cu implementarea unor structuri moderniste și defectelor de sistem (sau lipsa unui sistem) din gândirea socialistă a lui Ibrăileanu, Oana Soare le găsește o motivație favorabilă autorului în capitolul pe care i-l dedică, una care se articulează în jurul unei forme de înțelepciune patriotă (citite de Oana Soare drept trăsături antimoderne, în virtutea faptului că Ibrăileanu se arată mai degrabă îngrijorat de ceea ce se pierde în grefa modernă decât optimist în raport cu ceea ce se câștigă), care lasă culturii române un Ibrăileanu sacrificat pe altarul naționalismului: „Ibrăileanu poate fi socotit fie un împătimit al spiritului național

deschis către fenomenul modernității, fie un modern care propune alte rețete de modernizare și pe care teoria despre specificul național îl transformă într-un tradiționalist”¹⁸, învins al memoriei culturale, în parte cauzate de atacurile sburătoriste și de polemicile cu mentorul cenaclului: „În epocă, Ibrăileanu a fost taxat de reacționar: apelativ cu care l-au congratul membrii grupului Sburătorul, cu E. Lovinescu în frunte”¹⁹, atacuri pe care Ibrăileanu încearcă să le contracareze în van: „Cu toate precizările sale, Ibrăileanu, spre deosebire de Lovinescu, nu a pășit învingător, în posteritate, în tabăra modernilor”²⁰.

La antipod, Lovinescu este prezentat de cercetătoare sub forma unui personaj bovaric pe scena culturii românești, care se construiește pe sine sub auspiciile unui singur țel ideologic: modernizarea prin ridicarea burgheziei și urbanizarea și intelectualizarea literaturii. Deopotrivă maestru și instrument al propriilor directive, Oana Soare vede în E. Lovinescu „produsul și victima de bunăvoie a propriei obsesii pentru *modern*. În același timp, continuă autoarea, modernul Lovinescu este o autoproducție bovarică”²¹. Or, portretizarea lui Lovinescu în tușe atât de groase, am mai spus-o și cu altă ocazie²², vine într-un demers argumentativ din câteva puncte de vedere defectuos. Excursul teoretic al Oanei Soare aplică o grilă nouă, retrospectivă – „teoria lui Compagnon mi se pare un *instrument de lux* pentru a analiza dispunerea maneiică a polemicilor tradiție-modernitate, care explodează în câmpul românesc de la 1900 și până la sfârșitul celui de-al doilea Război Mondial”²³ – unui fond pe care îl preia *tale quale*. Cu alte cuvinte, polemica Oanei Soare (și, în această dimensiune putem afirma – chiar dacă timid – că demersul ei se poate înscrie în seria unor lecturi critice postcanonice) cu tradiția românească critică se izbește, în fond, tot în clișeele trasate și retrasate de istoriografia, să o numim, clasică. O carență, deloc neglijabilă, de fond a demersului cercetătoarei rezidă în neinspirata preluare a dihotomiei modernitate-tradiție sau, mai departe, modernism-tradiționalism, fără a mișca nicio piatră din fundația acestor stabilimente care, în cercetări mai bine reglate, se pot, în parte, demonta. În interiorul duetului modern-antimodern, Lovinescu face în permanență figura unei instituții atât de fidelizată propriilor scopuri încât, în acest punct, reiese din demersul autoarei că adevăratul pilon rigid al tinereții culturii românești este tocmai modernul Lovinescu. Dacă pesimistul Maiorescu chestionează – și Ibrăileanu, în continuarea sa – importul de cultură („În opinia lui Maiorescu, epoca era una a dezvrăjirii (...) România nu era pregătită pentru acest implant al modernității”²⁴), Iorga comite sacrificiul patriot („structural și spiritual, Iorga era programat să fie unul dintre cei mai reprezentativi antimoderni români. Însă fără sublim, printr-o dezertare mai mult sau mai puțin benevolă din estetic, antimodernul se osifică și într-

un final dispare, făcând loc tradiționalistului²⁵), iar Ibrăileanu e „unul dintre primii moderni care se întreabă ce se pierde atunci când se câștigă²⁶, Lovinescu apare drept „marele prestidigitator al modernității noastre²⁷, care, de unul singur, dirijează, pe de-o parte, circulația ideologică în epocă, iar pe de altă parte, etichetele cu care posteritatea va vorbi despre cei identificați de Oana Soare drept antimoderni martiri.

Dacă în cercetarea Oanei Soare, Lovinescu apare un personaj bovaric și unidimensional, studiul Teodoriei Dumitru probează, pe lângă recitirea în cheie analitică a operei sociologice a lui E. Lovinescu, și încadrarea lui, în siajul concluziilor trase, în tabără modernă, respectiv antimodernă. Or, acolo unde *Ceialți moderni...* încorsetează fără drept de replică activitatea lui Lovinescu în și pentru moderni, *Modernitatea politică...* lasă loc unor rezerve de încadrare, expunând chirurgical argumentele și contraargumentele pentru plasarea într-o tabără sau alta: „Lovinescu e modern când pledează cauza revoluției *de imitație* puse în scenă de liberalii români după model francez, dar e *antimodern* când crede, ca Tocqueville, că în țările mai evolute, cu un profil sociopolitic și economic consolidat, revoluția e fructul natural al unor acumulări istorice²⁸. Demersul Teodoriei Dumitru justifică, în realitate, o miză distinctă. Cazul Lovinescu (aici, dar nu numai el pretabil la o asemenea operațiune) demonstrează, de fapt, caracterul disfuncțional al conceptului de antimodern, sau, cel puțin, puțina lui relevanță în contexte externe celui francez: „Pentru a fi modern (intellectualist) în chestia modernismului, Lovinescu trebuie să fie deci *antimodern* (antiintellectualist) în chestia simbolismului! Forțând lucrurile pentru a intra în grila lui Compagnon, se obține, de fapt, o perspectivă nulă epistemologic, din care rezultă că Lovinescu face *antimodernism* fără s-o știe și, mai ales, în beneficiul modernismului...²⁹. Reușita indubitabilă a demersului Teodoriei Dumitru rezidă, aici, în problematizarea unor paradoxuri de fond ale culturii românești de început de secol XX. *Modernitatea politică...* semnaleză nu o dată dificultatea cu care se pot aplica grile retrospective sistemului de gândire politică și filosofică ale unui E. Lovinescu sau chiar a unei culturi tinere, ca în cazul celei românești, unde decalajul și, în siajul său, avântul recuperator nu poate produce altceva decât o evoluție în salturi, fragmentată, adaptată la context, una pe care o promova acerb și Lovinescu în plan literar. Or, aici mi se par justificate următorul tip de observații: „*Antimoderne* în spațiul lor de origine, Franța, multe dintre ideile importate de Lovinescu devin moderne odată adaptate la condițiile și la prioritățile culturii noastre. Întrebările de genul *Cât de (anti)modern e Lovinescu în raport cu alți (anti)moderni?* ajung însă, inevitabil, într-un punct mort: ele nu spun nimic cu valoare operațională, oferă doar informații fără forță de generalizare despre gramajul suprapunerilor dintre

gândirea lui X și gândirea lui Y³⁰.

Terenul în care joacă autoarea este unul neutru, demersul său critic construindu-se mai degrabă ca o tablă pe care toate datele sub puse sub semnul problematizării. Abia în acest punct, o discuție despre circuitul internațional în care se înscrie și cultura română în prima jumătate de secol XX devine cu adevărat relevantă. Un aspect fundamental este dat de interogarea însuși conceptului de modernitate sau, mai departe, de *modernism*, și fenomenul de pătrundere și asumare, evoluție și degajare al acestuia în spațiul românesc. Sentința critică „tradițională” – preluarea modernismului pe linie franceză – rămâne, pentru cele mai multe demersuri, chiar dintre cele mai noi, neatinsă. Este și cazul Oanei Soare, care pleacă de la ipoteza că am preluat rețelistica modernă de la francezi, iar pe cea antimodernă, de la nemți³¹. Diferite sunt premisele Teodoriei Dumitru și în acest sector de cercetare. Pentru autoarea *Modernității politice...*, modernitatea lovinesciană și, mai important încă, uzul conceptului de *modernism* care îi vine atât de natural lui Lovinescu de folosit într-un context în care vestul „ratează” modernismul, vin pe o filieră mai degrabă mixtă, fiind tributare în egală măsură spațiului francez (pentru formulă) și celui german (pentru denotație), dar, în același timp, niciunua dintre ele pentru o „paternitate” propriu-zisă a acestor stabilimente teoretice. Astfel, după un amplu excurs în ocurențele din critica vremii, autoarea ajunge la următoarea concluzie: „Modernismul ar fi, se poate deduce din coroborarea opiniilor de mai sus, o mișcare sau un curent care, sub un nume german, ascunde un fond francez, cu originea în simbolism³².

Blamarea conceptului de modernism/modernist în Italia de către biserica catolică – fenomen pe care îl cartografiază și Teodora Dumitru în cercetarea sa, pe urmele lui Matei Călinescu³³ – rămâne un factor explicabil pentru acest „retard” al Vestului catolic, reabilitat abia după Al Doilea Război Mondial. O întrebare ar fi însă de pus în cazul curios al numirii modernismului în epocă de către Lovinescu în spațiul românesc³⁴, în ciuda non-existenței modelului francez, care va fi recuperat abia în postbelic. Mă refer aici la ipoteza încă netestată a unei confuzii în publicistica românească între *modă* și *modernitate*, între *moden* (cu varianta *modern*) și *modernist*. Un survol al presei românești de specialitate poate dovedi drept viabilă o asemenea premisă, demersurile pe care le avem în discuție nu ating, însă decât tangențial acest subiect care ar merita o dezbateră extinsă. Un aspect comun însă se regăsește în ambele cercetări: sublinierea reflexului de non-chestionare a modelului francez, venit, firește, dintr-un complex de inferioritate pe care cultura românească îl avea raportat la cultura franceză. Pentru spațiul românesc, în epocă, modernismul venea de la francezi, aceeași cultură care, la rândul ei,

semnalează Teodora Dumitru, suferea de un complex de inferioritate raportat la modelul poetic englez. Francezii nu aveau poezie *franceză* modernistă, însă rămâneau un model față de care cultura autohtonă nu a ezitat niciun moment să își exprime tributul.

În fine, cele două mecanisme diferite de recitare ale modernității lovinesciene punctează totuși la unison rolul fundamental pe care E. Lovinescu îl are în economia modernizării literaturii române, fără a neglija și contribuția majoră a punerii în circulație a conceptului de modernism în organismul unei istoriografii care se lasă încă greu disecată cu instrumente inventate într-o paradigmă ulterioară. „Prin Lovinescu avem, notează Teodora Dumitru, în critica și în istoria noastră literară, că ne place sau nu stilistica lui, un concept de modernism cert, atestat documentar și angajat în construcții istoriografice de anvergură”³⁵. Unor concluzii de felul acesta nu li se atribuie doar rolul de a face lumină peste dosarele unor critici cu rezonanță și relevanță autohtonă, ci și acela de a pune pe o hartă mondială rolul fără îndoială catalizator la nivel internațional al periferiilor europene în ceea ce privește modernismul literar, cu articularile lui în exegezele naționale³⁶.

Cum se maschează fața unei literaturi

Întorcându-mă la circulația importului vestic pe teren românesc și la inteligența de dirijor a oamenilor de cultură români, este, în condițiile de față, suficient un singur exemplu pentru a demonstra factual impactul pe care discursul critic din presa literară românească³⁷ îl are așadar – cu ecouri încă în contemporaneitate. Mă refer, apelând de data asta la alte cercetări, la clișeu literaturii române ca literatură eminentamente rurală, care s-a coagulat grație efervescenței discursurilor unui Lovinescu, Iorga, Ibrăileanu și nu a unei realități literare. O analiză statistică a producției de literatură cu temă rurală *versus* urbană, haiducească, suburbană (folosesc, în lipsa unui termen, acest suburban pentru mahala, provincie, târg etc) sau fantastică (spațialitate de tipul spațiu cosmic, oraș utopic, anistoric etc.)³⁸ dă imediat dovada acestei inadvertențe între impresionismul critic și realitate de piață de carte. Proliferarea până în prezent a marotelor de acest fel dă, așadar, dovada incontestabilă că discursul nostru autohton a dirijat, mai mult decât orice, o imagine mai degrabă simbolică a literaturii române.

În subsolurile producției însă, o analiză – care încă își așteaptă rezultatele definitive – poate dovedi că imperativele celor două poluri mari ale criticii românești nu prea au avut ecou în rândul scriitorilor. Să explic: romanul urban, așa cum îl cerea Lovinescu, dă, la un calcul macro, un număr relativ mic din punct de vedere statistic, dar și mai săracă rămâne

situația romanului rural. O perspectivă geocritică asupra romanului românesc ante- și interbelic își așteaptă încă autorul, însă, într-un avânt poate pripit, putem propune ipoteza conform căreia mai degrabă imperativele *Vieții românești* s-au translatat mai bine în trama romanescă, în sensul în care nu este implauzibil fenomenul de translatare a imaginii țărânului idealizat (localizat într-un spațiu rural idilic) în cetățeanul de provincie, în muncitorii romanului industrial, în individul din mahala sau suburbie, în negustorul din târg etc.

Am vorbit despre romane ca numere, ca producție, ca masă. Dacă ne uităm însă la canonul românesc, autorii – să-i numim – de raftul întâi ai literaturii române se înscriu în rețetarele inteligenței critice: avem roman urban, monden (Camil Petrescu), rural-mistic (Sadoveanu) sau rural-realist (Liviu Rebreanu). Inegalitatea dintre operele „câștigătoare” și producția de masă rămâne o problemă insuficient dezbătută, o dată din lipsă de date statistice despre producția reală de roman, dar și din lipsa unor centralizări ale discursului critic atât de efervescent în publicistică în epocă. O justificare la îndemână poate fi aceea că scriitorii moderni – un Camil Petrescu, un Holban sau un Rebreanu – erau ei înșiși teoreticieni ai modernismului și acerbi comentatori ai importului cultural (vezi de pildă comentariile lui Petrescu și Holban pe marginea formulei proustiene sau gidienne). O altă justificare, preferată de marile istorii literare naționale, gravitează în jurul autonomiei esteticului și susține organicitatea operelor în cauză. Dacă în cazul unui *Patul lui Procrust* se confirmă, am zice, prima justificare, deoarece Camil Petrescu nu doar scrie un roman, ci și teoretizează, în subsol, genul romanesc, ea devine insuficientă sau disfuncțională atunci când ne amintim că romanele lui Lovinescu și Ibrăileanu rămân romane de raftul doi sau chiar trei. Același este și cazul lui Felix Aderca, cu intuiții excelente în publicistica de specialitate a vremii în ceea ce privește traseul literaturii române³⁹, dar cu o translatare ale acestora în roman care nu reușește decât un minor succes de piață în epocă⁴⁰. Cu toate acestea, romanele lor rămân tributare unei intelectualizări a emoției, imperativelor urbanizării, subiectivizării de factură proustiană, în speță, importului de formulă vestică. Conchizând, într-o logică ierarhică așa cum s-a stabilit ea istoric, criticii de raftul întâi dau romane de raftul doi, iar romancierii de raftul întâi sunt, în subsidiar, critici literari de raftul al doilea.

O concluzie care s-ar desprinde din seria de ipoteze și întrebări adresate mai sus ar putea fi următoarea: modernizarea romanului românesc s-a produs pe de-o parte în discursul critic despre roman, pe de altă parte, în romanul produs de figuri critice de ligă întâi în epocă. În acest punct putem afirma că rămâne de demonstrat, chiar pe o linie deschisă de Ibrăileanu la 1912⁴¹, ce fel de determinism se aplică în cazul literaturii române

tinere, al geniului care influențează mediul din jurul său sau al mediului care produce, într-un final geniu. Am înclina, totuși, spre a doua. Căci dacă aceste figurile critice au știut cum să gestioneze un material autohton (subiectele rămân eminentamente naționale în romanul canonic) cu utilizări de formulă de factură vestică, asta nu face decât să confirme existența unui exercițiu suficient de prolific cât să creeze contextul care poate atinge un climax literar național.

Rolul a două instituții ni se par cruciale în epocă – revista *Viața Românească* și cenaclul *Sburătorul*. Prima dintre ele a cunoscut, în general, un destin mai injust decât a doua. Revista lui Șterea, sublinia și Oana Soare în volumul pe care l-am comentat, a suferit un soi de defăimare din partea taberei adverse, care i-a câștigat o imagine generală mai radicalizată decât în realitatea de până în deceniul patru. Tabăra modernizatoare rămâne în conștiința românească cea a lui E. Lovinescu. În mod paradoxal, dacă în cazul *Vieții Românești* există o plurivoce, un dialog de grup care, aproape în mod egal (figurile tutelare sunt mai puțin... absolute aici) articulează viziunea comunității, cenaclul *Sburătorul* este, după toate datele, dirijat de mentorul său⁴². Prezența lui Lovinescu este cartografiată în acest sens de Ligia Tudurachi în recentul său studiu – un demers la granița sociologiei literare care, printr-un efort de indexare și analizare a unor documente de sociabilitate literară (agendele de la *Sburătorul* de pildă), reușește să redea ipostaza dirijorului⁴³. Acolo unde Oana Soare vede mai degrabă dintr-un unghi postcanonic, problematizant (deși insuficient tratat, deci neconcludent) gestul lovinescian de coreografiere a modernității: „În *Istoria literaturii române contemporane. 1900-1937*, în capitolul al șaselea, Lovinescu exagerează, dar nu foarte mult, absolutizând rolul propriului cenaclu *Sburătorul*, în «creațiunea exclusivă» a modernismului estetic din perioada interbelică⁴⁴, cercetătoarea clujeană cartografiază cu o privire îndrăgostită gesturile modelatoare ale mentorului de cenaclu (de la alegerea numelui *Sburător* înainte de coagularea efectivă a grupului, la botezul scriitorilor, coregrafia spațială și setarea unor ticuri comportamentale⁴⁵). Or, dacă apetențele „dictatoriale” ale lui Lovinescu – în raport cu sine, cu grupul pe care-l conduce, cu traseul geocultural literar în care activează – sunt transparente, în ambele lor ipostaze (toxice dar și necesare și, de cealaltă parte, unice în peisajul românesc, inscriptibile într-un context european), rolul de facto al cenaclului de pe *Câmpineanu 40* nu reiese decât tangențial din cele două studii. Firește, de la longevitatea grupării, la numele care au citit și scris la *Sburătorul* și până la discuțiile atestate documentar și operele forjate și modelate prin lectura în cenaclu, totul adevărește rolul catalizator al ceea ce Ligia Tudurachi numește, în siajul teoriei franceze, „trăire împreună”. Prezența singură a scriitorilor azi canonici în interiorul

grupării întărește ipoteza unei modernități artistice, literare, dirijate critic în cel mai strict sens. Dacă canonul românesc și literatura de vârf a culturii noastre este mai mult un produs programatic, o evoluție în salturi – un salt coregrafiat prin repetiția vestului și improvizația autohtonă – sau mai mult un produs al unei culmi naturale ale evoluției unui material autohton, ajutat, ca de o proteză, de un import de formulă străină, rămâne, încă, de discutat.

Articolul de față a propus mai degrabă adresarea unor întrebări care, cred eu, merită încă să fie puse în legătură cu canonul critic și circuitul literar românesc modern decât o soluționare a unor încă paradoxale, neconsumate și doar parțial explorate fațete ale acestui segment istoric. Cele trei volume pe care le-am discutat, oblic sau în oglindă, se dovedesc, cu toate neajunsurile subliniate, instrumente viabile pentru o cercetare din unghiuri și mai experimentale. Importul cultural și inteligența din spatele lui rămâne dezbateră care mă interesează. Câteva dintre întrebări și-au primit, parțial, răspunsuri, restul rămân, în continuare, deschise.

Note:

1. Franco Moretti, *The Bourgeois. Between History and Literature*, Verso, Londra/New York, 2013.
2. Ranabir Samaddar, *Karl Marx and the Postcolonial Age*, Palgrave Macmillan, 2018.
3. Teodora Dumitru, *Modernitatea politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu*, Muzeul Literaturii Române, București, 2016.
4. Oana Soare, *Ceialți moderni, antimodernii. Cazul românesc*, Muzeul Literaturii Române, București, 2017.
5. Ligia Tudurachi, *Grup sburător. Trăitul și scrisul împreună în cenaclul lui E. Lovinescu*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2019.
6. Pentru circumscrierea termenului vezi David Damrosch, *World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age*, în Haun Saussy (ed.), *Comparative Literature in the Age of Globalization*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2006, p. 43-53.
7. Ne referim aici la volumul Oanei Soare, *op.cit.* și la *Modernitatea...* al Teodorei Dumitru, dar și la un studiu mai vechi al autoarei din urmă, în continuare de mare relevanță academică, *Sindromul evoluționist. Teoria genurilor, tradiția gândirii categoriale și conceptul de evoluție a literaturii în critica și istoria literară românească din prima jumătate a secolului al XX-lea*, Academia Română, 2013.
8. G. Ibrăileanu, *Opere*, vol. II, Ediție critică îngrijită de Rodica Rotaru și Alexandru Piru, Minerva, București, 1974, p. 5-20.
9. Gândirea lui Ibrăileanu, așa cum se arată ea atât în etapa de tinerețe, cât și la maturitate, este discutată de Teodora Dumitru, cu ofertante concluzii dar și deschideri, în studiul

Sindromul evoluționist, ed. cit., p. 11-32.

10. G. Ibrăileanu, *op.cit.*, p. 11.

11. Vezi Franco Moretti, *Conjectures on World Literature*, *New Left Review*, 1 ian 2000, p. 54-68, idem, *The slaughterhouse of literature*, Duke University Press, *Modern Language Quarterly*, 1/61, martie 2000, p. 207-227.

12. Așa cum îl propune și definește Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, 1962.

13. Ibrăileanu însuși va trasa aceste limite ale importului de teorie din științele reale: „În literatură, teoria selecției nu ne poate da decât sugestii. În literatură, cuvântul selecție nu poate fi întrebuițat decât în chip figurat. Este o analogie între selecția în literatură și selecția în biologie, dar nu este o identitate. Problema noastră este sociologică, și se știe că darwinismul, aplicat tale quale în sociologie, nu poate duce decât la greșeli. Domeniul faptelor sociale e așa de deosebit de acela al faptelor biologice, încât e imposibil a priori să fie explicate prin aceleași legi”, *op.cit.*, p. 11-12.

14. *Către cititori*, în *Viața Românească*, Anul I, 1/1, 1906, p. 1-3, p. 1.

15. Analiza Teodorei Dumitru este una care, deși evidențiază punctele valide ale teoriilor lovinesciene, nu se ferește să le marcheze și neajunsurile. Identificarea și discutarea paradoxurilor produse la acest nivel în gândirea sociologului Lovinescu produce în volumul cercetătoarei bucureștene un segment analitic care merită să fie văzut în întregime. Vezi Idem, *Modernitatea...*, ed. cit., p. 13-177.

16. E. Lovinescu apud. Teodora Dumitru, *Modernitatea...*, ed.cit., p. 20.

17. V. Oana Soare, *op. cit.*, capitolul dedicat lui Iorga.

18. Oana Soare, *op.cit.*, p. 142.

19. *Ibid.*, p. 139.

20. *Ibid.*, p. 151.

21. *Ibid.*, p. 91.

22. Vezi Daiana Gârdan, *Antimodernii martiri și Lovinescu*, în „Vatra”, numărul 6/7, 2018, p. 33-34.

23. Oana Soare, *op.cit.*, p. 77.

24. *Ibid.*, p. 106-107.

25. *Ibid.*, p. 250.

26. *Ibid.*, p. 150.

27. *Ibid.*, p. 249.

28. Teodora Dumitru, *Modernitatea*, ed.cit., p. 185.

29. *Ibid.*, p. 203.

30. *Ibid.*, p. 207.

31. „Dacă modernitatea noastră se raporta prin imitație la modelul galic, antimodernitatea noastră își găsește resursele în cultura germană”, Oana Soare, *op.cit.*, p. 80.

32. Teodora Dumitru, *Modernitatea*, ed. cit., p. 252.

33. Vezi Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității: modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism*, Iași, Polirom, 2017.

34. Firește, unul dintre motive rămâne proximitatea spațiului românesc de culturile slave, non-catolice, unde dialogul dintre biserica catolică și arta modernă nu are rezonanță.

35. Teodora Dumitru, *Modernitatea*, ed.cit., p. 275.

36. Vezi Teodora Dumitru, *Modernitatea*, ed.cit. pentru câteva comparații între cultura română și alte culturi din Europa centrală și de est.

37. În acest punct al cercetării, faptul că impactul major a venit pe filiera presei literare și nu a volumelor de critică și istorie literară (mă gândesc la aspecte precum gradul de alfabetizare al publicului și, de aici, numărul de cumpărători de volume, la frecvența editorială vs. frecvența publicațiilor periodice și, în fine, la accesul, în toate elementele lui, la text critic) rămâne mai degrabă o intuiție decât o aserțiune, a cărei testare o am în vedere abia pentru o cercetare viitoare.

38. O primă testare, relevantă la nivel de statistică, ce confirmă acest fenomen de producție, am făcut în Daiana Gârdan, *Evoluția romanului erotic din prima jumătate a secolului al XX-lea. Între exercițiu și canonizare*, în *Transilvania*, nr. 7, 2018.

39. Se cuvine măcar un exemplu. În 1929, comentând primul roman al lui Anton Holban, Felix Aderca scrie următorul pronostic: „Dar aceste însușiri cad la vreme rea! Domnule Holban, îngăduie celui ce scrie aceste rânduri să se înduioșeze de soarta dumitale cronologică și să observe cu strângere de inimă osânda care te face să apari cu fluierile strălucitoare de aluminiu într-o vreme când văzduhul literaturii românești e plin de naiuri, tromboane și contrabase cacofonice, pentru delectarea tuturor urechilor de hipopotami” Într-un ceas bun, tânărul meu prieten! Și la revedere peste 25 de ani!.. Căci ești dintre cei cu care se poate avea speranța să te mai întâlnești...”, în Idem, *Contribuții critice*, Minerva, București, 1988, p. 164.

40. Un fapt curios este succesul internațional al lui Aderca, ca autor de Science-Fiction. Dau, în acest sens, o singură trimitere, care consemnează rolul lui Aderca în peisajul literaturii SF pe plan european: Teresa López-Pellisa (ed.), *The History of Science-Fiction in the Spanish Culture* [Historia de la ciencia ficción en la cultura española], Madrid, La Casa de la Riqueza: Iberoamericana, 2018.

41. Vezi G. Ibrăileanu, *Literatură și societate*, p. 5-9 în G. Ibrăileanu, *op.cit.*

42. În acest sens, intuiția Oanei Soare cu privire la caracterul de dirijor sau, în cuvintele ei, de *prestidigitator*, al lui Lovinescu este bine plasată, argumentarea rămâne însă mai degrabă superficială.

43. Demersul Ligiei Tudurachi este, însă, la cealaltă parte a spectrului în raport cu cel al Oanei Soare. Acolo unde cercetătoarea din urmă pare să vadă în „păpușarul” modernității un „rău necesar”, autoarea *Grupului Sburătornici* măcar nu problematizează dimensiunile toxice ale influenței lui Lovinescu.

44. Oana Soare, *op.cit.*, p. 158.

45. Vezi Ligia Tudurachi, *op. cit.*, p. 71-92.

Bibliography

- Aderca, Felix, *Contribuții critice*, Minerva, București, 1988.
- Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității: modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism*, Iași, Polirom, 2017.
- Damrosch, David, *World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age*, în Haun Saussy (ed.), *Comparative Literature in the Age of Globalization*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2006, p. 43-53.
- Dumitru, Teodora, *Modernitatea politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu*, București, Muzeul Literaturii Române, 2016.
- Dumitru, Teodora, *Sindromul evoluționist. Teoria genurilor, tradiția gândirii categoriale și conceptul de evoluție a literaturii în critica și istoria literară românească din prima jumătate a secolului al XX-lea*, Academia Română, 2013.
- Ibrăileanu, G., *Opere*, vol. II, Ediție critică îngrijită de Rodica Rotaru și Alexandru Piru, Minerva, București, 1974.
- Kuhn, Thomas, *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, 1962.
- López-Pellisa, Teresa (ed.), *The History of Science-Fiction in the Spanish Culture* [Historia de la ciencia ficción en la cultura española], Madrid, La Casa de la Riqueza: Iberoamericana, 2018.
- Moretti, Franco, *Conjectures on World Literature*, *New Left Review*, 1 ian 2000, p. 54-68, idem, *The slaughterhouse of literature*, *Duke University Press, Modern Language Quarterly*, 1/61, martie 2000, p. 207-227.
- Moretti, Franco, *The Bourgeois. Between History and Literature*, Verso, Londra/New York, 2013.
- Samaddar, Ranabir, *Karl Marx and the Postcolonial Age*, Palgrave Macmillan, 2018.
- Soare, Oana, *Cealți moderni, antimodernii. Cazul românesc*, Muzeul Literaturii Române, București, 2017.
- Tudurachi, Ligia, *Grup sburător. Trăitul și scrisul împreună în cenaclul lui E. Lovinescu*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2019.

